

חינוך ממלכתי לציבור החילוני בישראל - נייר עמדה (טיוטה)

הטענה המרכזית של נייר העמדה:

הציבור החילוני בישראל אינו מקבל מענה חינוכי הולם לילדיו במסגרת מערכת החינוך הממלכתית.

המטרה:

שינוי במדיניות משרד החינוך כלפי הציבור החילוני השולח את ילדיו למוסדות החינוך הממלכתיים.

רקע ומצב קיים

על פי [חוק חינוך ממלכתי 1953](#):

"חינוך ממלכתי" פירושו - חינוך הניתן מאת המדינה על פי תכנית הלימודים, ללא זיקה לגוף מפלגתי, עדתי או ארגון אחר מחוץ לממשלה, ובפיקוחו של השר או של מי שהוסמך לכך על ידי;

לחינוך הממלכתי הכללי, שבא לבטל את הזרמים בחינוך שנהגו ביישוב העברי טרם הקמת המדינה, נקבעו חריגים כבר בחוק עצמו:

"חינוך ממלכתי דתי" פירושו - חינוך ממלכתי, אלא שמוסדותיו הם דתיים לפי אורח חייהם, תכנית לימודיהם, מוריהם ומפקחיהם ובהם מחנכים לחיי תורה ומצוות על פי המסורת הדתית וברוח הציונות הדתית;

ומוסד חינוך ממלכתי מוגדר כ" מוסד חינוך רשמי שניתן בו חינוך ממלכתי, למעט מוסד חינוך ממלכתי דתי";

כלומר, מלכתחילה לא בוטלו כל הזרמים. למעוניינים בחינוך דתי ניתן מענה נפרד בחוק, בה בשעה שלמסגרת החינוך הממלכתי הוכנסו ציבורים מגוונים ושונים, הנבדלים זה מזה בזיקתם המפלגתית, בתפיסת עולמם האידיאולוגית ואף באורחות חייהם. ניתן לומר שהמשותף היחיד להם הוא שאינם מעוניינים בחינוך דתי מובהק.

כבר בחוק עצמו ניתן לראות את ההבנה הבסיסית למצב הבעייתי שעלול להיווצר, ושלצורך פתרונו נחקקו סעיפי תוכנית ההשלמה, תוכניות לימוד נוספות (תל"ן) על חשבון ההורים, וכן מתן אפשרות להכרה במוסדות חינוך לא רשמיים, שבהוצאותיהם יישאו ההורים שאינם מעוניינים בחינוך הממלכתי. אולם הצעות אלה אינן נותנות מענה ראוי, הדרכים ליישומן אינן פשוטות והן מקשות על ציבור, שאין בידיו האמצעים הנדרשים לכך, להפעילן עבור ילדיו.

בנוסף, לאורך השנים עלתה והתחדדה שאלת החינוך היהודי במוסדות החינוך הממלכתיים. שאלה זו עלתה הן בניסיונות רשמיים שונים להגדיר מה נכלל ב"תרבות ישראל"¹ אליה צריכה תוכנית היסוד להתייחס במסגרת מטרות החינוך, והן מתוך השטח: הציבור המזין את בתי הספר הממלכתיים הוא ציבור הטרוגני, המורכב מקשת של תפיסות - ממסורתיות-דתיים שמעוניינים בפן הדתי-אמוני-יהודי של "תרבות ישראל" ועד חילוניים שמבקשים להיחשף ל"תרבות ישראל" במשמעויותיה הרחבות והמודרניות, תוך הימנעות משימוש בשפה אמונית ומהנחיה לקיום פרקטיקות דתיות.

הדוח המרכזי בנושא חינוך יהודי במוסדות החינוך הממלכתיים נכתב בשנת 1994 על ידי ועדת שנהר, אותה מינה שר החינוך. הדוח "[עם ועולם – תרבות יהודית בעולם משתנה](#)" נכתב מתוך נקודת מוצא הרואה בציבור החילוני הפוקד את מוסדות החינוך הממלכתיים ציבור מובחן שיש להתייחס לאורח חייו ולמנהגיו ולתת להם מקום וביטוי ראוי.

¹ [סעיף 2 המקורי לחוק חינוך ממלכתי](#) נפתח כך: " מטרת החינוך הממלכתי היא להשתית את החינוך היסודי על ערכי תרבות ישראל...".

משרד החינוך אימץ את הדוח אך כשל בתרגומו. בעוד שהוועדה מתייחסת בעבודתה לחשיבות התאמת התוכנית והתכנים להשקפת העולם ולערכיו של הציבור החילוני, מציינת שהאחריות לחינוך מוטלת על החברה והקהילה ממנה באים התלמידים, ומדגישה שהיהדות החילונית, החופשית, היא זהות יהודית בעלת מטען ערכי חיובי, פועל משרד החינוך - מאז ועד היום - להרחיב את הוראת היהדות, על הפן הדתי-אמוני שלה, במסגרת מקצועות הליבה ודרך מקצועות נוספים כמו גם באמצעות פעילויות פנים וחוץ בלתי-פורמאליות, המתבצעות במסגרת יום הלימודים במוסדות החינוך השונים; כל זאת בניגוד להמלצות שבבסיס דו"ח שנהר.

מגמה זו מוצאת ביטוי רשמי באופן הוראת התנ"ך ובהוספת מקצוע ליבה למוסדות החינוך הממלכתיים העוסק בתרבות יהודית-ישראלית.

כך כתבה פרופ' עליזה שנהר, מי שעמדה בראש ועדת שנהר וחתומה על דוח עם ועולם – תרבות יהודית בעולם משתנה, ב**חוו"ד** על מקצוע הלימודים תרבות יהודית-ישראלית ותוכניתו:

" מערכת החינוך הממלכתית הכללית נועדה לשרת את הציבור החילוני, החופשי. זו היתה הנחת היסוד עליה נבנה דוח הוועדה לבדיקת לימודי היהדות בחינוך הממלכתי בראשה עמדתי, ואשר המלצותיה קובצו בחוברת תחת השם "עם ועולם" – תרבות יהודית בעולם משתנה".

מאז 1994, שנת הגשת הדוח, ועד היום, אימצו כל שרי החינוך את הדוח כבסיס למדיניותם בנושא הזהות היהודית בחינוך הממלכתי. אולם, היישום האמיתי של הדוח על ידי משרד החינוך מעורר תהיות ואי נחת.

תכנית הלימודים תרבות יהודית-ישראלית, שמהווה, לפי כותביה, המשך, הרחבה והעמקה של המהלך שהחל בעבודת הוועדה ובהמלצותיה, אינה עונה על עקרונות דוח שנהר.

כותרתו של הדוח מעידה על מהותו. "עם ועולם" משמעו הדגשת החיבור והקשר בין התרבות היהודית והתרבות האוניברסאלית, קשר אשר היום נראה כי מנסים לטשטש אותו.

גם לכותרת המשנה משמעות רבה - "תרבות יהודית בעולם משתנה", כלומר, הדגשת השינוי וההתחדשות הנדרשים בהוראת לימודי היהדות בתכנית הלימודים.

תכנית הלימודים תרבות יהודית-ישראלית עוסקת ב"עם" בלבד, ובהיבט הדתי – הלכתי של היהדות בעיקר, בעוד הוועדה דרשה להעמיק את העיסוק - במסגרת מקצועות לימודי היהדות ובשילוב שאר המקצועות ההומניסטיים - ב"עם ועולם", ובתרבות יהודית בעולם משתנה; בזיקה שבין "עם" ל"עולם"; בחיבור שבין תרבות יהודית לתרבות אוניברסלית; וביהדות פלורליסטית הפתוחה לעולם.

המלצות הוועדה כוונו לשדה רחב בו צריכים לפרוח אלף פרחים. לא אחד. התכנית החדשה, שאינה מציגה כראוי את מגוון המקורות שמהם שואבת התרבות היהודית הדינאמית, המתפתחת, ושמהם היא מושפעת, מביאה לנטרול הביקורת ואינה מעודדת חשיבה ביקורתית וספקנות, אותן ביקשה הוועדה לקדם.

בבסיס דוח שנהר עמד הרעיון שיהדות צריכה להילמד באופן אינטר-דיסציפלינארי, ושלא ניתן ללמד יהדות במנותק מהקונטקסט הכללי והאוניברסלי. היה רצון להכשיר מורים שיוכלו לשתף פעולה בין המקצועות השונים. הוועדה לא דיברה על יצירת מקצוע ליבה חדש, ובוודאי לא כזה שיעסוק ביהדות בלבד.

כך, קבעה הוועדה, כי בצד הצורך לפתוח בפני התלמידים את המקורות המגוונים של התרבות היהודית, ראוי להדגיש את היותה של היהדות החילונית או החופשית בעלת מטען ערכי חיובי, הצומחת מתוך החוויה היהודית המודרנית ולא רק העתיקה, והיא ממזגת ערכים מתרבות ישראל ומתרבות העמים."

וכן

" תכנית הלימודים "תרבות יהודית-ישראלית" במתכונתה הנוכחית, מתווספת למרכיבים שונים במערכת החינוך הממלכתית הכללית, המשקפים הקצנה והשתלטות של תפישת עולם מבוססת הלכה. לציבור החילוני אין אלטרנטיבה ואין לו לאן לברוח במערכת החינוך שתפישת העולם היהודית הדתית, האמונית, השתלטה על כולה.

הביטול החלקי של הזרמים בחינוך בימיה הראשונים של המדינה, הביא לכך שהשבט החילוני מוצא עצמו היום, יותר מתמיד, עומד מול מערכת חינוך מנוכרת, שמתעלמת מקיומו ומצרכיו."

כך גם תכנית הלימודים החדשה בתנ"ך, שנטשה את ביקורת המקרא והופכת את לימודי התנ"ך ללימודי תורה. במאמרם "**הוראת המקרא – תרבות במקום דת**", שהתפרסם בכתב העת **החינוך וסביבו מ"ג | תשפ"א 2021** כותבים פרופ' שי פרוגל וד"ר מורן גאם הכהן:

"המאמר מבקש לדון בבעייתיות שבתוכנית הלימודים בתנ"ך לחינוך הממלכתי עבור הציבור החילוני ולהציע לה חלופה. הוא מראה שהתוכנית מקדמת השקפת עולם אמונית-לאומית, כלומר כזו שמדגישה את חשיבות האמונה הדתית ומעניקה משמעות דתית לעם, לתרבות ולמדינה. השקפה זו מנוגדת להשקפת העולם החילונית, הרואה באמונה הדתית בדיה וחושבת על הקיום האנושי במונחים היסטוריים ואנושיים ולא במונחים מטפיזיים ואלוהיים. עיוות זה, שבו מתחנכים ילדים חילונים לפי השקפת עולם המנוגדת להשקפת העולם של הוריהם, הוא בעיה אתית שצריכה לבוא על תיקונה. החלופה שמציע המאמר מיוסדת על תפיסת התנ"ך כטקסט מכונן של התרבות העברית במקום כטקסט קדוש, ולמידתו תוך הדגשת התהוותו ההיסטורית ויחסיו עם טקסטים אחרים בתרבות העברית ובתרבויות אחרות. גישה זו הולמת את השקפת העולם החילונית, שרואה חשיבות אתית עליונה בחירות המחשבה ובפתיחות תרבותית."

מוסדות החינוך הממלכתיים, המשרתים קהל מגוון, מכוונים בעיקר לציבור המסורתי-דתי, המעוניין בפי האמוני של היהדות, ואינם נותנים מענה לשאר הקהילות, החילונית ברובן, שגם אותן צריכה מערכת החינוך הממלכתית לשרת. יותר מכך, במהלך השנים נוספה תוכנית לימודים משלימה רשמית - תגבור לימודי יהדות (תל"י)² - המאפשרת להורים במערכת החינוך הממלכתית המעוניינים בהרחבת לימודי היהדות לעשות כן. בנוסף, בשנת 2008 התקבל תיקון לחוק חינוך ממלכתי שהכיר בזרם חינוך נוסף - הזרם המשלב - שגם הוא מעודד את חיזוק לימודי היהדות³. נדרש, אם-כך, לפעול על מנת לאפשר גם למי שמעוניין לחנך את ילדיו על פי השקפת עולמו ואורחות חייו, שאינם עולים בקנה אחד עם תפיסת העולם היהודית-הדתית-אמונית ואף מתנגדים לה, לעשות כן במסגרת החינוך הממלכתי העברי.

הבעיה המרכזית בה נתקל הציבור החילוני היא חילחול שפה אמונית ופרקטיקות דתיות לאקלים הבית ספרי בהיבטים שונים, כך שהמסר המועבר לתלמידים ולתלמידות המתחנכים במוסדות החינוך הממלכתי - הלא-דתי בהגדרה⁴ - הוא שהתרבות היהודית-אמונית היא הנורמה המקובלת והרצויה, ומנהגי ביתם הם החריג.

דוגמאות מהשטח לבעייתיות במצב הקיים:

המציאות מלמדת על קיומן של פעולות הדתה במוסדות החינוך הממלכתיים במישורים רבים וברבדים שונים. החל מהדתה בספרי הלימוד, עבור דרך אתרי לימוד מקוונים, שימוש לא ראוי בחומרי לימוד המיועדים לזרם הדתי והחרדי, הוספת מקצוע ליבה - תרבות יהודית ישראלית - שתכניו אמוניים, הפעלת תלמידים על ידי גופים חיצוניים דתיים, טיולים ופעילויות חוץ בעלי אופי אמוני ותרגול פרקטיקות דתיות, וכלה בהשפעה מדיתת, יומיומית, של סגל ההוראה, שאינו חילוני בהכרח, המשפיע מאמונותיו ואורח חייו על תלמידי המוסד החינוכי.

דוגמאות לפעילות מדיתת של עמותות חיצוניות במוסדות החינוך

דוגמאות הדתה בספרי לימוד

דוגמאות לאקלים בית ספרי ולהשפעה מדיתת של סגל ההוראה

דוגמאות לטיולים ופעילויות חוץ בעייתיים

דוגמאות לטקסים בעייתיים במוסדות החינוך הממלכתי

דוגמאות לתכנים בעייתיים באתרים מקוונים

דוגמאות לחדירת חומרי למידה לא ראויים לחינוך הממלכתי

תכנית הלימודים במקצוע תרבות יהודית-ישראלית - תכנית מדיתת

² תגבור לימודי יהדות - תכנית הלימודים לבתי ספר תל"י

³ סעיף 1 לחוק חינוך ממלכתי 1953

⁴ מתוך ההנחיות משתמע הלאו. מעצם החרגתו של החינוך הדתי מהממלכתי הרגיל בסעיף 1 לחוק חינוך ממלכתי משתמע שהחינוך הממלכתי הכללי הוא "לא דתי".

[בסקר דעת קהל](#) שנערך ב-2017, על ידי מכון סמית, במסגרת מדד דת ומדינה שעורכת עמותת חדו"ש, טענו 69% מההורים לתלמידים במערכת החינוך הממלכתית כי יש הדתה במערכת החינוך.

הפתרון המוצע

חינוך פורמאלי: הקצאת מוסדות ממלכתיים (גן ילדים, בית ספר יסודי, חט"ב ותיכון) על-אזוריים יישוביים בכל רשות מקומית, אשר ייתנו מענה לציבור החילוני המעוניין בסביבה חינוכית חילונית-הומניסטית לילדיו.

משרד החינוך ינחה את הרשויות המקומיות לאפשר רישום תלמידים מרחבי היישוב למוסד החינוכי. ככל שיגדל הביקוש יהפכו מוסדות נוספים ביישוב לכאלה המוגדרים מוסדות ממלכתיים-חילוניים.

כך תיושם במלואה זכותם של ההורים בחינוך, כפי שהיא באה לידי ביטוי בחוק לימוד חובה, חוק חינוך ממלכתי [ומסמכי משרד החינוך העוסקים בזכויות ההורים](#):

" חלק מחופש הדת המוקנה להורים הוא מתן אפשרות לחנך את ילדיהם בהתאם לדת שהם מאמינים בה או להימנע מהקניית חינוך דתי. כדי לממש חופש זה החוק מקנה להורים אפשרות לבחור בין בית ספר ממלכתי, בית ספר ממלכתי דתי ובית ספר פרטי (חוק חינוך ממלכתי, תשי"ג 1953, סעיף 20). תקנות לימוד חובה וחינוך ממלכתי (רישום), התש"ט 1959, קובעות את נוהלי הרישום של תלמיד לגן או לבית הספר."

חינוך בלתי-פורמאלי: לשם חיזוק מטרות החינוך הממלכתי העוסקות באדם, בזכויות, בחיזוק כוח השיפוט והביקורת ובמחשבה עצמית ויוזמה, המדינה תעודד, באמצעות מבחני תמיכה ייעודיים, עיסוק בחינוך חילוני-הומניסטי בכלל מוסדות החינוך הממלכתיים: דרך השתלמויות חדרי מורים; ליווי מורים והפעלות בימי שיא; פתיחת צהרונים ומועדוניות ועוד.

פתרון זה ניתן ליישום מיד, תוך קביעת כללי יסוד שיגדירו את האקלים הבית ספרי שיונהג במוסדות החינוך הממלכתיים-חילוניים.

נשמח לשתף פעולה בהצבת מתווה לסביבה חינוכית חילונית, בפיתוח חומרי למידה ובליווי צוותי הוראה לבניית תוכניות לימודים מוסדיות (תלב"ס), וכן בהכשרות מורים וליווי בתי ספר להעמקת העיסוק בחינוך חילוני-הומניסטי בכלל בתי הספר הממלכתיים.

מקורות:

[חוק חינוך ממלכתי 1953](#)

[זכויות הורים בחינוך](#) – משרד החינוך

[דוח ועדת שנהר 1994](#)

[חוו"ד פרופ' עליזה שנהר על תוכנית הלימודים תרבות יהודית ישראלית](#)

[הוראת המקרא: תרבות במקום דת](#). מאמר ביקורת על תוכנית הלימודים בתנ"ך תשע"ט

[תגבור לימודי יהדות \(תל"י\)](#)

[סקר בנושא הדתה](#) – 2017 ממצאים עיקריים מכון סמית

[אתר הפורום החילוני](#)